

Ефрем Ешбеи Нестор Лакобеи:

агәтаһыщреи агәахәарей

Иаһыа зиубилей азгәахто апсуа жәлар рҗейцәа дуқәа абыщыагы аамтак иалиааит, амала, абыщыагы злиааз аамта ианымаалейт, ианымшәейт, хәатыхлагы иаҗагылт. Абыщыагы, зжы ужәыр, зтәан силамгылоз жәлар гәартак мчыла сидхәаланы изкыз аурыс империя агәаҗы ачкәахара иаҗыз ареволюция аайра иахыщакуаз ауаа рыерымардейт, инейны, рыжәпара иалагылейт, изцагылаз аудиология ирыщапагылейт. Уи апҗазаараҗы ауыс ауа икаларц азы апсуа чкәынцәа ирдыруан аҗыагырҗага икылымсыр ада цсыхәа шырмауаз, аха амала хазгы хыацрак карымцейт, ршыа иалаз рабацәа дуқәа рхацара аус ауан, таха рнатомызт.

Ускан ищоз аполитикатә зейбафара атәы оны ишытырхейт ишытарцахейт, иҗашытырххейт атоурыхтцаацәа. Абра, абри хайкәшәара иалахәугы иаадыруа маҗым XX ашәышыкәса иацанакуа апсуа жәлар рполитикатә тоурых иасимволхаз Ефрем Ешбеи Нестор Лакобеи рыҗазаара аганахь ала. Аха хатала дара зцысыз-изцыщаз, изынкыаз-изынцаз аускәа рахытә иаадыруа апкыс иахзымдыруа сихауп.

– Иалазгалазей апсуа чкәынцәа рабацәа ршыа зыхышыз аимперия агәыҗы зшыапы зкыз амцашыра?

– Амилатә политика аганахь ала аурыс ихатәымчра иныкәнагоз аполитика.

Ажәа ахы умхәакәа ацыхәа узхәом. Иаахартып Апсны аҗатә тоурых адакыақәа, хәоуқәак рыла акәзаргы.

Аурыс Апсны иимперия ианадита ашытахь (1810) апсуаа рыдгыл аҗы «ицәымыщхәейт», рыдгыл иахибааит. 1864 шыкәсазы Апсын хәычы (Бзыщнырцә нахыс ишытоу адгыл – Шәача аззиас акынза) зкыз асазкәа ыкәицейт, абыхәаи (аубыхкәа) аедыгкәей ишырзиуз сипш, Шамиль ду ибирк иахыацагылаз азы, рхәыштаарақәа рыхычарц иахыгылаз азы. Убри ашыкәсан Апсны ахра ыкәигейт аурыс. Ахәынтқар ичынуаа рхымҗацгашыа иахкәаны икалейт апсуа жәлар рыкәгыларақәагы (1867; 1877). Аха бцар лыщшаахла сибытаз ахәынтқар ирхәтақәа шәақыщынцала урт рхәейт. Нас ынкәарала Апсындугы ахы инаркны ацыхәанза амцакыоқад ахижыт. Апсуа жәлар ргырак рыҗсадыгыл ааныжыны амшын ихымлар ада хәшәы камлейт. Иаанхазгы «зыгәра гам», «ахара зду», хәа, ахыз баацс рыхцаны абцар рылигейт. Убригы измырхакәа уи, тәылак ахасаб ала, ахыз уабы ицыхамшәо, Апсны ахсаала ианихит, апхыа «Акәатәи арратә кәша» ахызцыны, нас – «Акәатә агъежыра». Апсыуа зхыжәлоу азәы ихы дзымҗахо акынза аускәа нейт.

Ацсны қылао дагмыт ахаангы, аха даа қылаоык изымгәагыт ацсуаа ашәышықәсақәа ирылганы иааргоз рхәынтқарратә традиция аграгыла. Уи згәыгыз аурыс хәынтқар иоуп.

. Ацара змаз, агәагь зыграз ацсуаа рычкәынцәа ртәыла-хәыч ахақәйтрахь икылызгашаз амәақәа рыцшаара реазыршәон. Знапәсы иказ аимпериа аоныцка ицәыртхәан аполитикатә сиекаарақәа кыр, аха урт сиха ргәы азцеит Урыстәылатәи асоциал-демократиатә усуютә партия. «Урыстәылатәи аимпериа иалацсоу ажәларқәа зегы рхатә ускәа дара ирызбо икалароуп, ахақәйтра роуроуп!» – ахәон азы уи апрограма. Зыцшра камцакәа абри апартия иалалеит Нестор Лакобеи (1912) Ефрем Ешбеи (1914).

Еитазгәастоит, арт аохацәак зықәцоз аполитикатә асистема агәра ргеит, акыр шалаз рбеит, аха сихарак уи ззыртахыз рыуаажәлар нак-нактәи рцеицш азы акәын. Урт ақәгәыгуан, хышпәшәа-цышпәшәак ракәзаргы, ахамыштахә зыхганы зыцсадгыыл асы зсеиктзырхаз ацсуаа, жәларык рахасаб ала, итышәантәаланы, гәата-бгәата рыдгыыл гәакыа иқәхандеиуа, рыдгыыл рыбжы нагзаны иқәыоуа икалап, рбызшәеи рмилацтә хдыррей, ртрадициатә культурей сикәдырхап, иеиап, анарха рауп, хәа. Аха уртқәа зегы лацш-сацшы ирбартә-ирахартә изыкамлеит урт; уи абыза анасыц рылахь ианымызт, изықәцоз, рхыи рыцси зыхтнырцоз аамта, асыцаамта, анпхгаратарафы иааиз ауаа иқәдыргылаз алу-хәанта, арыгәала акәымкәа, арымала индыргәежь, рбызцәа зәырыи реиш, иахәланагалейт, иалагейт.

Ефреми Нестори шықәс рыбжыамызт, сикәлацәан, сибызцәан. Еибызцәамхаргы ауамызт: абыцәагы зәыз, усс ирамаз проблемак акәын – ацсуа жәлар рмилацтә проблема.

Иашоуп, урт абыцәагы уск иеын, угәк сикацагылан, аха икан убри аус ахатә амаа анататәыз аамтазы, рхәоу анеикәымшәоз, уимоу, ианааиәаналозгы, сихаракгы асовет мчра аиааира анага ашытахь. Уи цышпәтәзам. Асеишыцәагы рыжәхәшәа сипшым.

Изыхкәа-зынпазаалакгы, Ефрем ацсуаа бызшәала даазамызт, убри иахкәаны, ацсуа традициатә культурагы нагзаны издырамызт, ишитахыцәкыаз уи ацанза дыззаацшылломызт. Имхәа-мырза, уи гәнигон иара ихатәгы. Уи аизхара иаеыз асар иара ихыыз абыза рыхып, хәа, дшәон. Уи азоуп, – Ацсны ацсуа бызшәа ахәынқарратә статус ататәуп! – зихәоз, дзаәаапкуаз.

Нестор иан лымгәатра итигаз иацшәеи иаб илаиаазаз иацсуарей бзианы идыруан, иагныкәигон. Дызылицыз ижәлар рыцәгәеи рыбзиен далагылан, ижәлар рдақәа иртаныкәоз ашәа иныруан, ижәлар гәеисыбжь иахауан.

Аха Нестор идыруан ибыза иара иааста парала дшеихаз, шәкәы-быгышәыла марксистә теориала сиха дшазыкацаз. Убри акынтә, аполитикатә зцаарақәа анызбатәыз, уи ибыза амәа иитон. Ус акәын ишыкеицоз Ефремгы – ажәлар рахь ианнеитәыз, ажәлар ианрацәажәатәыз, ажәлар ргәы аныктәыз аамтазы, иацхәа Нестор

диргылон. Абас ала, абыцъагы хеибартэауан, итибагон, сицнаргон, хтак сицтадыршэуан.

Ар ирнымиаз, дхацагэгэоуп, – рхэсит. Икоуп, ацсуа интеллигенция, хэа, зхы зыцхъазо хыхтэ азэык-ыцъак, сихаркгы атоурыхтэ парадырра знапы алакыцэкьюу ракэымкэа, иавагылоу, хгэы хыцысны ма цкъа хазымхэыцзакэа, – «ари ус каимцар акэын», «ани ас кеицар сиха еигын», «ари мрагылара-ладатэи хгэыла иахь дыцшуан», «ани мраташэара-оада сиха игэы азтан» – анаххэо, мамзаргы ианаоуа. Икоуп. Уи анцэа игэамцхо ажэоуп. Уи хажэлар рзы лапкьеилацагоуп, исалуп, ицшэаагоуп.

Нестор Лакобеи Ефрем Ешбеи хабачэа рабачэа дукэа ашэышыкэсакэа иргэылганы иааргоз, аха зымаа рымпыцкъахъаз ахэынтқарра зырхынхэыз айбашыцэа рапхъа игылаз, рыжэоакэа еибытаны, ацэашь еицш, ирлашо хажэлар ирхагылаз хацэан. Урт, ацх айгэамтаз ажэоан цзырлашауа ашаиацэакэа реицш, дара раамта амацара акэым, иахьатэи хполитикатэ цсэзаарагы иалыцхоит, амоа хдырбоит, рыхъзкэагы игэазырхагоу псабаратэ хсаалагакэаны иахзынхсит.

Ефрем Ешбеи Нестор Лакобеи злиааз аамта иатэын, уи аамта иакэнагон, уи аамта ианаалон. Ацсуаа рыцсэзааратэ стратификация ишахэо ала, аполитикатэ цэгъа-мыцэгъакэа урт абыцъагы тадырхсит рыгэгэаммта ианынтагылоз аамтазы. Изкэызызгы рыжэлар рымац аурууп, риашароуп, рыламысоуп, лырацас ацсуара хыцэиуа ахацара ауп.

Икалалашаз зцэа иалашэахъаз иуа-итынха, иоыццэа-икэлацэа, – «амоа укэымлан, уакэыц», – шырхэоз, ишихынхалоз, Қартка дцеит, Нестор. Агэеитасра, ахьацра ахаца ишиатэамыз дазхэыцны. Игэы ишатахымыз Ахъзымхэа ионыкагы дзымоахыцит, уи ашхам згэылацаны мцеицаз ачеицбыка есеиркыашьит. Дагъагсит.

Ивырбоз зегы хатхэан. Амчра знапы иакыз ахэытқарратэ матуаркэа Ешба дзыхдыркоз, ацыхэтэаны дызхыршыаазгы, «аамтас иказ, жэларыс иказ зегы абыс ирымаз ауао ду», ихьзцэкъа ахэара ангэагыуарацэаз аамтазы, имоацигоз аполитика еицакэакэа иацагылаз «апартия армарахьтэи аоппозиция» дахьеуаз азоуп.

Урт ртархарацы иаанымгылт ашыажэцэа – ртацэагы, рыжрацэарагы ирмегзеит, хычы-ду, хэа, неилых камцакэа.

Цэгъацсышыа лыртеит абырфыщаха иабыаз Нестор ацшэмацэыс, дшысабиз иааигэыдцаны дыршыит ицеизацэ, индырцэсит иашыцэа, уимоу, – зыоны днеихъаз, заоны дтэахъаз-дгылахъаз иуацэагы, иоыццэагы.

Нестор Лакобеи Ефрем Ешбеи рхы тадырхсит ахацара ахъзала, рыжэлар рыхъз ала, ашыа илганы иахъа хара иагаз аиааира ахъзала, иахъа ихэмоу ахақэитра ахъзала. Нас, хэатэыс икоузеи абарткэа зегы рышытахь? Акагы.

Издывает, абра исзызыроуагы шэсықэшахатхот: ихакуп иахьатэи хаикэшэара, иахьатэи хаицэажэара. Шэхэычқэси шэмаатацэси, урт рматацэси бзераны ирцылоит уи ацшыызгаз, сиёызкааз Олег Дамениси, Станислав Лакобси. Шэхэычқэси шэмаатацэси бзераны ирцылоит абри аус иахагылаз, абга азгаз, Даут Плиси Климент Цынцэали, иара убас хазцатэоу ахыбра хазына ацшэма Аркади Цыпуа, Нестор Лакоба ионы-музеи аихабы Людмила Малиа-цха. Даара ирцыышыоит сара гэык-цсык ала иахьа абра иахцылаз, апсшэа ххааза ихазхэаз, иаххагыжэуа иаххагылоу Ацсуа хэынтқарратэ музеи ацарадырратэ усзуоцэагы.

Ари зеицшыкам сырцштэуп, хара хабицара иацанакуа рзы адагы, хара ихашьталаны иааиуа, урт ирышьталаны иааиуа рызгы. Сара сахаанхар стахуп абарт, иахьа зиубилси азгэахто ахацэа, хажэлар ныхакэырас ирымоу рцеицэа дукэа аоыцэагы, сидымхкэа, ирзеицшу бакак Ацсны ахтныкалакэ абахчакэа ирегыу руки асы иандыргыло аамга. Уи иаабац-ихахац бакак еицшхом – уи лада икоума, оада икоума, нхыц икоума, аахыц икоума, мшынынрцэ икоума, мшынаарцэ икоума, иахьыказаалакгы, ацсуа жэлар едызкыло, рхэатэы сиқэзыршэо, изыргэгэо духатэ факторхоит, атоурых иахзыннажыыз ахэракэа зыргэо хэшэхоит – ихэырбьыцхоит.¹

¹ «Астол гьажь» асы иарбаз ирегламент иетигзарц азы, автор иажэахэ арака иану ааста сица иркьасны дацхьсит.